

Migrația internațională și schimbarea comunitară ca strategie de viață

Ruxandra O. Ciobanu

Universitatea București și Central European University – Budapesta

Prezentul articol își are originea în încercarea de a realiza o punte de legătură între nivelul microindividual acțional (strategia de viață, mai precis migrația internațională pentru muncă), nivelul mesocomunitar (locul de manifestare a consecințelor migrației) și nivelul macrostructural (cadrul care favorizează apariția migrației, dar și unde se manifestă schimbările ultime). Ipotezele încearcă prin urmare să stabilească legătura dintre migrația internațională pentru muncă și schimbările din comunitățile de apartenență ale migranților. Rezultă astfel că migrația poate fi abordată ca funcția latentă ce conduce la schimbare comunitară și, respectiv, dezvoltare prin maximizarea resurselor de care dispun indivizii și prin modificarea unor comportamente, cum ar fi apariția inițiativelor antreprenoriale și, pe termen lung, constituirea comunităților transnaționale.

Întrebarea de la care am pornit a fost : „Care sunt macroefectele unor microevenimente ?”. Ea și-a avut originea în ideea că acțiunile individuale au consecințe neintenționate la nivelul comunității de apartenență a indivizilor care sunt subiecții acțiunii. Strategia de viață, studiată într-o perspectivă structural-funcționalistă, este *migrația internațională pentru muncă*, ale cărei consecințe se manifestă sub forma *schimbării comunitare*.

Pornind de la această primă întrebare s-au continuat trei direcții.

Primul set de întrebări se concentrează asupra relației dintre *structura macronivel a societății și patternurile strategiilor de viață*. Privim strategiile de viață și asociate mai apoi cursurilor pe care le iau viețile ca fiind generate de norme sociale, de configurații

instituționale și de structuri de oportunități, toate acestea având variații de la un grup social la altul, dar și o anumită specificitate națională și o determinare contextuală istorică.

Strategiile de viață sunt un concept care înglobează procesul de migrație, istoria familială, traiectoriile educaționale și ocupaționale, cariera, precum și patternurile temporare de relaționare cu sistemele de asigurare (dependența față de sistemul de stat). Dimensiunea temporală importantă în această lucrare este timpul istoric al schimbării socioeconomice. Acesta trebuie raportat, de asemenea, la fenomenul de migrație : perioada de timp pe care o petrece un migrant în străinătate și îi este suficientă pentru a-și însuși o serie de cunoștințe, valori, un stil de viață, cu alte cuvinte, o

Notă. Acest articol este realizat în baza lucrării de licență *Migrația internațională ca strategie de viață și schimbarea comunitară*, conducător șt. prof. univ. dr. Dumitru Sandu (iunie 2003).

cultură, și, o dată întors la origine, perioada de timp necesară pentru o serie de schimbări în viața sa și pe care să le extindă la nivelul întregii comunități. Articolul de față menționează și migrația transnațională ca o posibilă consecință a fenomenului de migrație. De fapt, aceasta este doar o anticipare a formei pe care o va lua migrația internațională.

Al doilea set de întrebări se concentrează asupra nivelurilor acțiunii individuale și de grup. Cum își construiesc viața indivizii și familiile din care fac aceștia parte?

Cel de-al treilea set de întrebări se concentrează pe procesele de feedback de la nivel individual către nivelul macrostructural și constrângerile instituționale. Care sunt implicațiile acestor procese asupra *politicilor sociale*? Indiferent cum apar, modelele de strategii de viață sunt contexte puternice pentru acțiunea individuală și de grup.

Aceste întrebări își au originea, pe de o parte, în realitatea socială cu care am intrat în contact prin experiențele datorate cercetărilor de teren, experiențe ce m-au condus la formularea unor *ipoteze* empirice, iar pe de altă parte, ele provin din teoria de specialitate.

Asupra migrației, demografia ne oferă o perspectivă diferită de cea a geografiei sociale sau de a statisticii, a economiei ori chiar a sociologiei, care este în strânsă legătură cu toate disciplinele anterior menționate. Chiar și în interiorul sociologiei, multiplele orientări ne oferă abordări diferite ale procesului de migrație internațională. *Ipoteza* pe care își propune să o testeze lucrarea de față se referă la *funcția latentă a migrației* de a conduce la *schimbarea comunitară* și, respectiv, *dezvoltare* prin *maximizarea resurselor* de care dispun *indivizii* și prin modificarea unor comportamente, cum ar fi apariția *inițiativelor private/antreprenoriale* și *constituirea comunităților transnaționale*.

Următoarea ipoteză, care se află la un nivel maxim de generalitate, am formulat-o în termenii *piramidei trebuințelor* elaborate de psihologul american H. Maslow. Astfel, un individ urmărește satisfacerea unei trebuințe care se află pe o treaptă superioară numai dacă o nevoie anterioară a fost satisfăcută deja. Rezultă deci că trebuințele umane sunt ierarhizate și indivizii și le satisfac într-o anumită ordine. Această succesiune, transformată într-o ipoteză de lucru, ne permite să înțelegem mai bine comportamentul migranților la origine.

Experiența de migrație joacă un rol important în realizarea acestor modificări la nivel comportamental. La întoarcere după *migrația primară*¹, oamenii cheltuiesc banii pe *bunuri* – se manifestă astfel un comportament conservator –, pe când, după *migrația secundară* sau *terțiară*, aceștia își schimbă comportamentul de consum și încep să *investească*, începând afaceri.

Dar studiul consecințelor migrației nu trebuie să se reducă la variabila referitoare la experiența de migrație, ci este necesar să se țină cont și de alte variabile: *resurse de status*, *val de migrație* și *nivelul de dezvoltare a comunității*, după cum urmează.

După cum reiese și din tabelul de mai jos, *comportamentul de consum* prezintă o evoluție în *patru pași*: consum alimentar, consum de bunuri de folosință îndelungată, consum de lux, producție. Dar aceste faze nu trebuie parcurse obligatoriu. Dacă în mod obișnuit teoriile asupra comportamentului de consum al migranților arată că acesta se rezumă la comportament de subzistență, deci consum alimentar, interviurile din această cercetare arată că în analiză trebuie să luăm în considerare și variabilele menționate anterior: *statusul migranților*, *valul de migrație* din care face parte migrantul (inițiatorii reprezintă primul val de migrație, apoi valul doi, trei ș.a.m.d.) și *comunitatea de apartenență* – în termeni de dezvoltare.

Tabelul 1. Modelul secvențial al comportamentului de consum al migrantului

	Resurse de status economic	Val	Nivel de dezvoltare a comunității
Consum alimentar	Venituri reduse	Primul val de migrație	Comunități slab dezvoltate
Consum de bunuri de folosință îndelungată	Venituri de nivel mediu	Primul și/sau al doilea val de migrație	Comunități cu un grad de dezvoltare scăzut și/sau mediu
Consum de lux	Venituri mari	Primul și/sau al doilea val de migrație	Comunități cu un grad de dezvoltare mediu și/sau ridicat
Producție	Venituri mari	Primul și/sau al doilea val de migrație	Comunități cu un grad de dezvoltare mediu și/sau ridicat

Tabelul 2. Trei niveluri în analiza migrației

NIVELUL MACROSTRUCTURAL (structură politică, economică, culturală) ➤ structuri de oportunități	NIVEL MESORELAȚIONAL (relații sociale) ➤ rețele sociale	NIVEL MICROINDIVIDUAL FAMILIAL ➤ resurse sub forma capitalurilor: economic, social, cultural, simbolic
Reglementări politice: legislația privind mobilitatea teritorială (politica statelor-națiune și politica internațională) Probleme politice: conflicte religioase și etnice Situația economică: veniturile forța de muncă și omajul Demografie și ecologie: nivel de dezvoltare a tehnologiei creșterea populației	Legături sociale: legături puternice: familiile și gospodăria legături slabe: rețelele de potențiali migranți legături simbolice: organizații etnice și religioase Capitalul social: resurse disponibile potențialilor migranți și nonmigranți prin participarea la rețelele sociale prin intermediul legăturilor slabe, puternice și simbolice; aceste legături înlesnesc accesul la rețelele sociale	Resurse individuale: capital economic capital cultural (valori individuale: îmbunătățirea nivelului de trai, reducerea riscului, obținerea de status social, perspective comune asupra lumii; educație, abilități profesionale) Strategii de viață: migrația internațională pentru muncă

Întregul material este abordat plecând de la o schemă multinivel: *macrostructura socială, culturală, politică, economică*; *mesocomunitatea de apartenență, relațiile dintre indivizi și legăturile lor* sub forma unor *rețele sociale* și *microindividul și gospodăria de apartenență*, care reprezintă *unitatea de decizie* a actului migrării.

Toate acestea au fost sistematizate într-o schemă² de analiză a migrației.

Conceptele care sunt prezente în schema de mai sus reprezintă și elementele în jurul cărora gravitează următoarele două teorii: teoria pieței segmentate și noile economii ale migrației. Asupra acestor teorii voi reveni pe parcursul analizei datelor, când,

plecând de la comentariile migranților, voi face legătura cu teoria.

Schema de lucru

Modelul cuprinde conceptele care se regăsesc pe tot parcursul lucrării, pornind cu întrebările ce au dus la construirea modelului, ipoteze și teorie.

Datele pe care le-am avut la dispoziție pentru a *analiza și testa ipotezele* formulate sunt rezultatul unei cercetări asupra migrației circulatorii realizate de Organizația Internațională pentru Migrație – OIM România, intitulată „Cercetarea migrației circulatorii la nivel comunitar”³. Această cercetare a avut o primă fază *cantitativă*, căreia i-a urmat o *cercetare de teren*. Astfel, lucrarea constă într-o *analiză de date secundare* și se axează punctual asupra migrației internaționale din *mediul rural*.

Cercetarea cantitativă a constat în completarea unor chestionare cu privire la fenomenul migrației care au fost aplicate în toate satele. Cercetarea *calitativă* a plecat de la niște ipoteze deja confirmate cu privire la destinațiile predominante pentru fiecare regiune și, respectiv, sat. În ceea ce privește eșantionarea persoanelor care au fost interviuate în fiecare sat, ea a fost predominant de tip bulgăre de zăpadă, pornind de la câteva persoane-cheie sau buni cunosători ai satului, în mare parte comuni pentru mediul rural românesc omogen sub acest aspect. Astfel, s-au realizat interviuri⁴ cu primarul și alți angajați ai Administrației Publice Locale, preotul satului, angajați de la poliție, directorul de școală sau alți profesori, șoferii pe autocarele care duc migranții în străinătate sau la oraș (navetă). Interviurile cu aceștia ne-au ghidat către persoanele angajate în circulație. Analiza mea se

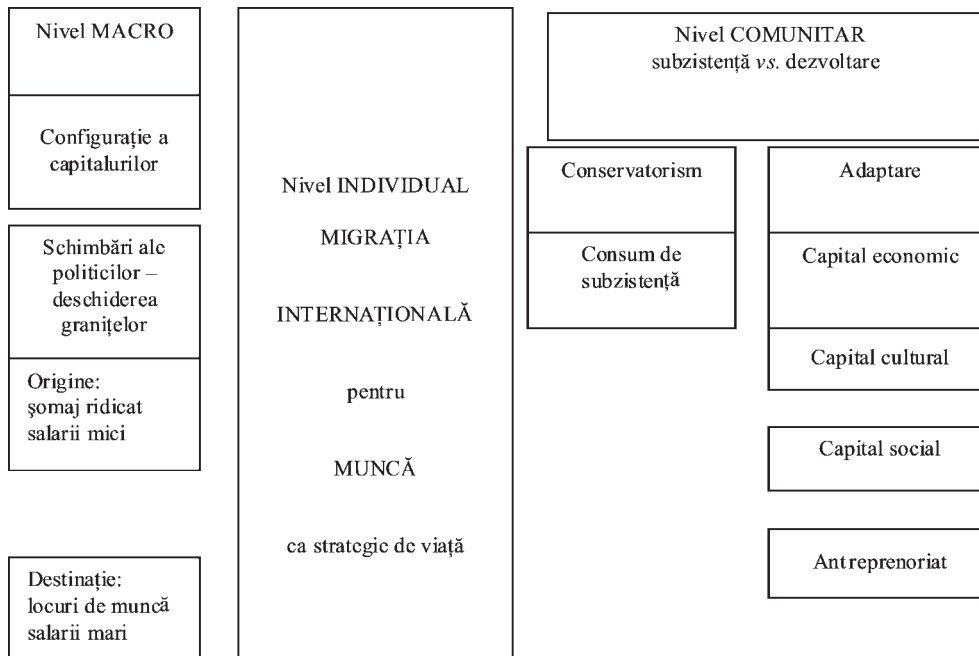

Fig. 1. Model explicativ al realizării schimbării comunitare ca urmare a modificării strategiilor la nivelul comunităților și apariției de noi strategii – *migrația internațională*. Schema îndeplinește funcția unei *scheme operaționale de cercetare*

bazează pe aceste interviuri, realizate în opt sate : Podu Turcului (comuna Podu Turcului, județul Bacău), Zlătunoaia (comuna Lunca, județul Botoșani), Atid (comuna Atid, județul Harghita), Moisei (comuna Moisei, județul Maramureș), Gogoșu (comuna Gogoșu, județul Mehedinți), Volovăț (comuna Volovăț, județul Suceava), Țigănești (comuna Țigănești, județul Teleorman), Jebel (comuna Jebel, județul Timiș). Analiza datelor am realizat-o pe dimensiunile din schema anterior prezentată.

Subzistență

Printre strategiile de subzistență este inclus și comportamentul de consum, îndeosebi consumul de produse de bază și produse care anterior au fost considerate ca aparținând unui comportament conservator (investiții în pământ, agricultură).

Unii dintre migranți cheltuiesc banii câștigați în străinătate pe *consumul alimentar*. Avantajul care derivă din acest fapt pentru comunitatea de apartenență este cheltuirea în localitate a banilor câștigați în străinătate.

În Atid, de exemplu, țiganii „de casă” lucrează în Ungaria și cheltuiesc acasă banii câștigați : „Ei lucrează foarte ieftin. Banii câștigați vin și îi cheltuiesc aici și așa mai merită... Când vin acasă, o lună e sărbătoare în familia respectivă. Dar după o lună s-a dus confortul” (A.T., primarul comunei – comuna Atid/sat Atid).

Plecările în *Serbia* asigură multor familii din Gogoșu un nivel de viață satisfăcător la nivelul satului. Circulația pentru muncă la sârbi este privită în general în sat ca o alternativă pentru rudari și țigani, probabil și din cauza numărului mare de etnici rromi din satul Balta Sărată care se ocupă numai cu munca sezonieră în *Serbia*. Banii nu sunt investiți deoarece localnicii nu au altă sursă de venit și cheltuiesc banii câștigați pe alimente. De asemenea, având în vedere

că sumele de bani pe care le câștigă nu sunt foarte mari, migranții aduc acasă toți banii la sfârșitul verii și nu trimit bani sau pachete pe perioada sezonului de munci agricole petrecut în *Serbia*. Chiar și cei ce lucrează în construcții și sunt mai bine plătiți preferă să economisească toți banii câștigați și să-i aducă acasă toamna – având în vedere că perioada în care se muncește în *Serbia* este din martie-aprilie până toamna târziu, în septembrie-octombrie.

„Banii îi termină din septembrie, când se întorc, până în martie, pe mâncare, băutură, îmbrăcăminte. Au unii și antene parabolice, televizoare color, tot ce vrei, mașini, microbuze. Afaceri nu, pentru că nu-i duce mintea și nu au interesul, fiecare își face socotelile lui : am muncit, mănânc și beau. Construiesc și case, mai mult în Burila Mică și în Balta Verde. Cu banii își cumpără produse, că n-au pământ (rudarii), n-au din ce să trăiască.”

Cei din sat care nu au un loc de muncă stabil iarna nu au surse de venit nici aici, în sat, nici la sârbi. Teren agricol nu au sau au prea puțin și de aceea nu se pot folosi de produsele obținute prin munca pământului, deoarece acestea le acoperă autoconsumul și nici pe acesta în totalitate. Cu banii câștigați în *Serbia* își cumpără grâu, porumb, îmbrăcăminte. Cresc animale, dar nu foarte multe. De exemplu, P.O. mai are doar un cal, pe care îl folosește la muncile agricole din gospodărie și la cărat lemne.

În satul Volovăț, situația este similară. Deși există o serie de indivizi care cu banii obținuți în străinătate își construiesc imobile și cumpără mașini, câștigul obținut de alții asigură doar acoperirea nevoilor curente și întreținerea gospodăriei.

Î : „Ce faceți cu banii câștigați ? ”

R : „Ce să facem... Am cinci copii, ce câștig eu acolo, toate economiile se duc pe îmbrăcăminte, am mai făcut bucătăria asta, mai un garaj, mai la doctor, am avut multe probleme cu copiii, cu ochii, am fost la

București la operație...” (A.C., bărbat – comuna Volovăț/sat Volovăț)

Prin urmare, o dată întorși în sat, reiau vechile *activități de subsistență*.

De ce se pleacă ?

Motivația plecării stă în *constrângerile locale* (lipsa locurilor de muncă) și în *situația economică a gospodăriilor* (sărăcie): „N-am avut serviciu și undeva a trebuit să mergem să muncim și noi cu ziua ; că altceva ce să facem ? Cine nu are nici un serviciu trebuie să se ducă la sârbi ca să-și țină familia” (interviu cu P.O., migrant în Serbia, 48 de ani – comuna Gogoșu/sat Gogoșu).

Scopul principal al plecării la muncă este asigurarea unui venit : „Cei care pleacă pleacă la lucru, pentru a-și câștiga existența. Cei care nu pleacă se chinuiesc aici” (A.T., primarul comunei – comuna Atid/sat Atid).

Consecințe evidente apar în ceea ce privește nivelul economic al familiilor care au membri în străinătate. În cea mai mare parte, veniturile de „afară” par a fi investite în *imobile* și în *mașini* și mai puțin în bunuri ce pot aduce profit (comuna Moisei/sat Moisei).

În acest context, modelul explicativ este completat de *teoria pieței muncii segmentate*, teorie explicativă asupra producerii/inițierii fenomenului migrator. Această teorie atribuie realizarea migrației cerințelor structurale ale economiilor industriale moderne. În acest caz, individul nu joacă nici un rol în declanșarea comportamentului de migrație, ci acționează exclusiv în baza cererii de forță de muncă. Teoreticianul acestei teorii a fost Piore, care argumenta nevoia continuă de forță de muncă, nevoie inerentă economiilor țărilor dezvoltate. Această teorie consideră deci că migrația se bazează pe cerere și recrutare a forței

de muncă. Venind din țări mai puțin dezvoltate, migrații acceptă, de cele mai multe ori, munci care nu sunt acceptate de locuitorii țării respective, munci considerate a nu fi corespunzătoare statusului lor social. Astfel, în unele țări există munci care în mod constant sunt realizate exclusiv de migrați – de exemplu, migrația femeilor din România la cules de căpșuni în Spania, migrația asistentelor medicale în Germania, migrația în Spania pentru a munci în construcții etc. România furnizează pe piața internațională a muncii forță de muncă într-un număr foarte mare și cu costuri foarte mici pentru beneficiari. Ipoteza este că migrația pentru muncă în străinătate are beneficii nu numai pentru angajatorii străini și pentru piața, respectiv economiile țărilor care folosesc forță de munca românească și migrantă în general, ci și pentru comunitatea de apartenență și, mai târziu, pentru țara de origine.

Teoria mai sus menționată explică migrația având ca element de referință economiile naționale. Noile economii ale migrației reprezintă însă un model de explicare a deciziei la nivel micro (model de decizie rațională). Accentul în acest caz este pus pe *gospodărie* ca *unitate de decizie*, și nu pe individ. Migrația nu este un eveniment individual și de multe ori decizia de a migra nu-i aparține individului, ci, mai mult decât *gospodăriei*, ea poate aparține întregii comunități. Dacă o altă teorie – *teoria economică neoclasică* – pune accentul pe *piața muncii* și pe *diferențele de locuri de muncă* și de *grad de dezvoltare economică* între *origine* și *destinație*, puncte-cheie pentru migrație, considerând că, o dată redusă prăpastia dintre cele două, procesul de migrație va lua sfârșit, noile economii ale migrației oferă o perspectivă difuză, mai amplă/generală.

Termenii-cheie subliniați în acest caz sunt : *minimizarea riscului*, *maximizarea profitului*, *diversificarea surselor de venit*. Încercarea de a controla riscul este realizată prin diversificarea surselor de venit. Este

o caracteristică deseori întâlnită în mediul rural – și nu numai – ca dintr-o gospodărie unii să lucreze la oraș – navetism –, alții să lucreze în sat și una sau două persoane să lucreze în străinătate. Dacă în țările dezvoltate riscul este minimizat prin prezența asigurărilor private, în țările mai puțin dezvoltate „aceste mecanisme instituționale care preiau riscul sunt imperfecte, absente sau inaccesibile pentru familiile sărace” (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor, 1999, 22). Aceasta oferă motivația de a „intra” în circulație pentru a reduce riscul lucrând pe o piață a muncii străină. Fiecare act de migrație are rolul de a substitui un alt venit pe care familia îl poate pierde.

Scopul principal al plecării la muncă este asigurarea unui venit : G. : „De ce credeți că pleacă cei de aici ?”. Ma : „Pentru bani, eu altfel n-aș fi plecat...” (interviu cu P.M., pentru Italia – comuna Podu Turcului/sat Podu Turcului).

Poate cea mai importantă cauză a migrației este achiziționarea diferitor bunuri de folosință îndelungată – televizoare, casetofoane, CD playere, mașini – și, de asemenea, pentru tinerii care sunt pe punctul de a-și întemeia o familie, nevoia de a-și construi o casă constituie factorul decisiv. Imposibilitatea de a acumula banii necesari pentru a face aceste achiziții, lipsa de acces la sistemul bancar, lipsa unui loc de muncă și a unui venit stabil cu care să poată garanta sau lipsa de informație determină indivizii să considere migrația o alternativă viabilă.

Migrația pentru muncă este des întâlnită în rândul tinerilor care locuiesc încă la părinți și nu dispun de veniturile necesare pentru a-și construi o casă și a întemeia o familie. Aceștia cheltuiesc banii pe de o parte pe *distracții*, dar, în același timp, strâng bani pentru a se muta din sat sau pentru a se putea căsători.

Un alt element-cheie al noilor teorii economice ale migrației este conceptul de *deprivare relativă*. În condițiile în care locuitorii din mediul rural se compară unii cu ceilalți, venitul nu mai este un bun omogen, după cum era considerat de teoreticienii neoclasici, ci este relativ în raport cu câștigurile celorlalți localnici. Ceea ce pentru o comunitate poate reprezenta o sumă considerabilă de bani într-o altă comunitate este o sumă medie sau chiar scăzută. Pentru a reduce distanța față de ceilalți localnici, oamenii iau decizia de a migra pentru a-și mări veniturile, dar și celelalte capitaluri, nu numai cel economic. Dacă cei care migrează au prestigiu în sat, cu alte cuvinte, capital simbolic, atunci decizia poate avea drept cauză și obținerea acestui tip de capital. Realizările materiale vizibile ale celor plecați plasate în condițiile unui sat cu un mare număr de navetiști deveniți șomeri în urma căderii industriei Alexandriei (orașul cel mai apropiat) și obligați să se întoarcă la o agricultură care putea asigura venituri de subzistență au acționat ca factori favorizanți pentru accelerarea plecărilor (comuna Țigănești/sat Țigănești). Țăranii se compară cu vecinii lor care au plecat deja, fapt ce îi determină și pe ei să-și însușească un comportament migrator.

Această teorie nu ia în discuție numai piața muncii, ci și alte piețe, după cum a reieșit și din paragrafele anterioare ; de exemplu, piața asigurărilor (în caz de șomaj, private, de pensie, pentru agricultură), piețele viitoare, piața de capital, piața de credit/piața bancară. Prin acțiuni de dezvoltare a acestor tipuri de piață și, implicit, prin preluarea riscurilor prin politicile statului migrația ar putea fi redusă deoarece motivația însăși pentru inițierea unui astfel de comportament ar fi eliminată.

Dezvoltare capitaluri (capital cultural, capital economic, capital social)

Analiza diferențiată a tipurilor de capital, atât ca o cauză, dar mai ales ca o consecință a migrației, vine să valideze prima ipoteză care discută capacitatea migrației de a conduce la dezvoltare și schimbare comunitară.

Capital cultural

Dezvoltarea capitalului cultural le servește migraților atât la destinație, facilitându-le integrarea și adaptarea, cât și la origine, o dată înapoi, când pot avea avantajul de a se integra pe piața muncii, date fiind noile capacități și cunoștințe însușite. Pentru migrații, succesul apare datorită învățării limbii țării în care au plecat sau cunoașterii unei meserii.

Pe lângă deprinderi, abilități, capitalul cultural înglobează în special valori. Interacțiunea cu străinătatea le permite migraților însușirea unui alt stil de viață și a unei culturi total diferite de cea din comunitatea de la origine. Având în vedere numărul mare de migrații care se deplasează între o origine și o destinație comună, capitalul cultural poate conduce la schimbarea stilului de viață pentru toată populația unei comunități.

Acumulare de cunoștințe – unul dintre elementele esențiale în adaptarea pe o altă piață a muncii este *învățarea limbii* respective. Aceasta se realizează prin cursuri organizate, cu ajutorul prietenilor sau prin utilizarea curentă: „Nu știam limba, nu știam să spun nici măcar «Bună ziua», am început cu ghidul, cu dicționarul după mine, aveam o prietenă, deci prietena mea era departe de mine, dar cunoșteam o altă româncă ce era la 2 km de mine și venea tot timpul, mă iniția, când nu înțelegeam ceva, îmi traducea, mă iniția, cum se spune,

am început să fac un curs de limbă germană, am mers aproximativ două luni jumate, pentru mine era destul de greu pentru că toți erau avansați, iar eu, neștiind să comunic, înțelegeam foarte greu. Mergeam acasă și, cu notițele pe care le luam acolo, trebuia să traduc fiecare cuvânt în parte și să îl repet și să... Vă dați seama cum era... Din păcate, peste două luni a trebuit să mă mut din orașul respectiv...” (interviu cu R.M., asistentă medicală pentru Germania – comuna Podu Turcului/sat Podu Turcului).

Asimilarea unui alt stil de viață – dacă în mediul rural a munci pământul este un lucru care „așa se face”, este deci „rostul vieții”, pentru cei ce au plecat în străinătate această activitate și-a pierdut din semnificație. Cineva povestește despre o familie ai cărei copii sunt plecați în Spania. Copiii i-au spus tatălui să lase pământul nemuncit pentru că „nu merită”. „Păi, copiii lu’ frate-meu i-au spus: «Tată, nu mai lucra nimic. Pământu’ lasă-l pârlog pe deal, că degeaba muncești la el», și e unu’ din băieții ăia care are bani foarte mulți, da’ și muncește. Muncește.” (interviu grup adventiști – comuna Țigănești/sat Țigănești)

Schimbări în locuire (arhitectura caseilor) – „Ce consecințe există în acest sat pentru cei care vin de acolo? Adică își construiesc casele într-un anumit fel, se îmbracă într-un anumit fel?” „Da, uite, eu mi-am făcut bucătăria în primăvară, când am venit din Italia, pentru că era altfel decât asta de acuma, da, vii puțin mai luminat de acolo, vezi lumea altfel, cu alți ochi; case așa, nu știu...” (interviu cu P.M., pentru Italia – comuna Podu Turcului/sat Podu Turcului)

„O încercat să facă gardul după model evreiesc, cu toate formele acelea... Mai aduce noutăți în arhitectura satului, mai...”

Investiții în educația copiilor – o altă cauză a plecărilor în străinătate este căștigarea de bani pentru a putea trimite copiii la școală la oraș. Acest fapt are și avantaje –

existența banilor necesari –, dar și dezavantaje – copiii sunt nesupravegheați.

„Cei care pleacă în Ungaria își cresc altfel copiii. Este un lucru pozitiv treaba asta. Ei văd că școala e foarte folosită și îi îndeamnă și pe vecini să-și trimită copiii la școală, că fără studii, fără diplomă nu pot să înceapă nimic în viață.” (A.B., profesor – comuna Atid/sat Atid)

Unul dintre cei plecați în *Grecia* trimite acasă lunar bani cu care își întreține o soră la liceu (comuna Gogoșu/sat Gogoșu).

Capital economic

În acest caz este inclus și comportamentul de consum, în special consumul de elită, ostentativ, conform tipologiei lui Thornstein Veblen. Un indicator care oferă informații importante cu privire la comportamentul de consum este oferta existentă pe piața locală. Noile patternuri de consum trebuie asociate cu noul stil de viață adoptat de migranți din societățile în care trăiesc pentru perioade diferite de timp. De asemenea, consumul trebuie asociat cu un nivel ridicat al veniturilor care să le poată permite acest stil de viață.

Produse de consum în magazinele satului – oferta produselor de consum este variată și diversă în sat, existând mai multe magazine și „baruri” în principal grupate în zona centrală a satului, lângă primărie, școală, biserică și poliție (comuna Volovăț/sat Volovăț).

Stilul locuirii – „Oamenii care au plecat în 1990-1991 ce au făcut cu banii?”

D. : „Au făcut case, de exemplu, patronul de la PECO, și el a fost plecat. Și de la faptul că a fost plecat și-a ridicat afacerea.”

A. : „Prea puțini. Atunci în general toți și-au cumpărat mașini, s-au distrat; erau altfel banii – abia acum gândesc toți cei care pleacă «Să pun deoparte, că se termină repede». Atunci foarte mulți plecau, erau tineri – mergeau la mare, la munte, mașini

luxoase, claxonau fetele.” (A., 26 de ani, și D., 28 de ani – comuna Volovăț/sat Volovăț)

Mijloace de comunicare – se poate sesiza răspândirea la persoane aparținând tuturor categoriilor de vârstă a *telefoanelor mobile*. Am observat acest lucru în timpul interviurilor noastre în sat, dar ne-a fost spus și de către diverse persoane cu care am discutat.

„Să nu vă mire dacă vedeți pe stradă o babă scoțându-și celularul din traistă.” (directoare Școala nr. 1 Moisei – comuna Moisei/sat Moisei)

Pachetele sau banii către cei de acasă – capitalul economic nu se rezumă exclusiv la banii pe care îi câștigă migranții, ci înseamnă și pachetele pe care aceștia le trimit. Acesta este cazul unei persoane care s-a căsătorit în *Italia* înainte de Revoluție și a chemat două fete din Gogoșu ce s-au căsătorit și ele acolo. Ele vin în fiecare an acasă și aduc pachete. Când vine C., trimite N. pachet și invers. Se mai trimit pachete prin persoane cunoscute și pe cursa de la Timișoara spre Germania, dar mai rar. Banii îi trimit prin mandat poștal lunar la Severin.

„Bani și pachete din Italia vin la lună.” (I.I., preotul ortodox din sat – comuna Gogoșu/sat Gogoșu)

Cum se câștigă în străinătate? „Un milion jumătate în Germania îi faci într-o singură zi, 100 de mărci pe zi, și în Italia 80 de mărci, în Israel tot 100, 120.” (D., 28 de ani – comuna Volovăț/sat Volovăț)

De asemenea : „În două luni am câștigat în Germania salariul meu pe doi ani în România, aici, la spital” (R.B., 28 de ani, migrant în valul II în Germania – comuna Jebel/sat Jebel).

Capital social

Având în vedere ipoteza de la care s-a plecat, și anume că, spre deosebire de alte resurse, capitalul social nu se consumă pe măsură ce este folosit, ci este amplificat,

în ceea ce privește dezvoltarea capitalurilor, atunci când se discută despre rețelele sociale, este studiată întreaga lor evoluție, pornindu-se de la declanșarea migrației și rolul jucat de rețele în acest proces.

În general, se poate vorbi despre două mari tipuri de plecări: persoane care se deplasează având pe cineva cunoscut la destinație (un alt român plecat anterior – *plecări în rețea*) și plecări fără o astfel de relație (*plecări independente*).

Cea mai mare parte a celor ce lucrează în străinătate au plecat prin intermediul unor rețele sociale constituite la origine, dar care depășesc granițele și ajung să includă nu numai persoane din comunitatea de apartenență a migrantului, ci și de la destinație. De multe ori, aceste persoane care intră în rețea la destinație au naționalitatea țării unde a ajuns migrantul și îl ajută pe acesta să obțină actele necesare pentru a locui legal sau pentru a se stabili acolo, îi intermediază angajarea, îi oferă recomandări etc. Această persoană este denumită în mod obișnuit de migranți „neamțul meu”, „spaniolul meu”, „francezul meu” sau oricare altă naționalitate are respectiva persoană.

În funcție de criteriul pe baza căruia s-au constituit rețelele, putem vorbi de mai multe tipuri.

Rețele de rudenie și de cunoștințe – „Am fata și ginerele plecați în Italia, la Verona [...], ginerele a plecat printr-o excursie” (interviu profesoară, pentru Italia – comuna Podu Turcului/satul Podu Turcului).

Rețele etnice – plecările în Serbia au loc, de regulă, prin intermediul unor *rețele locale* (etnice în cazul țiganilor și rudarilor) care, în timp, iau forma rețelelor bazate pe relații de rudenie (în sensul că după un timp pleacă mai mulți membri ai familiei în vederea măririi capitalului economic al gospodăriei). Rețele se formează și la destinație (în Serbia, ele au rolul de a-i asigura gogoșeanului accesul la muncă sezonieră

în fiecare an sau la alte destinații, ca, de exemplu, Austria, Italia). Un rol important îl joacă legăturile între români și gazdele din Serbia. Relațiile cu gospodăriile din Serbia și câștigarea încrederii constituie o garanție a locului de muncă (comuna Gogoșu/sat Gogoșu).

Rețele religioase – plecările în rețea, la o persoană cunoscută care se află deja în Spania, par să caracterizeze în primul rând componenta adventistă a fluxului. Dat fiind faptul că zona vizată cu predilecție de migranții din Țigănești este cea madri-lenă, unde emigranții pot găsi de lucru în construcții (bărbații) și ca menajere (femeile), iar comunitatea de români din zona respectivă de destinație e „dominată” de prezența adventistă, este explicabil de ce „plecările în rețea” se regăsesc în special în cazul persoanelor de religie adventistă.

„Dacă nu ai pe cineva, trebuie să dormi pe stradă («nimeni nu are bani de hotel, și oricum nu dai că e scump!»), pentru că te «duci să-ți faci o treabă», nu să cheltuești, iar a dormi pe stradă crește riscul problemelor cu poliția (riscul expulzării).” (note de interviu, I.O., baptistă, 42 de ani – comuna Țigănești/sat Țigănești)

Rețele comunitare – în funcție de țara de destinație, pot apărea rețele specializate pentru fiecare țară sau rețele difuze (rețelele sociale comune sunt folosite pentru orice destinație, deci nu există o rețea unică de plecare în fiecare țară). Totuși, se poate vorbi de mai multe rețele, mai mult sau mai puțin structurate, pe care indivizii le folosesc drept strategii de plecare și la destinație.

În ceea ce privește Italia, primul plecat reprezintă un element-cheie al rețelei, pentru că el aduce și alți consăteni la muncă, îi găzduiește o perioadă și le găsește un loc de muncă.

„În Italia, fiind români acolo, fiind C. din Zlătunoaia...,ăștia i-o dat când o venit

acasă numărul de telefon, totul... El o dori să ajungă în Italia. Și din Italia aștia l-or adunat și l-or dus la Roma [...]. Zice: «Băi, i-am dat telefon imediat lui C. Și m-a așteptat. După aceea, am mai stat 2 săptămâni pe capul lui. Nu-i așa ușor. Că am împărțit patul amândoi. După care m-am desprins de el și m-a repartizat la patron, m-a pus la probe de încercare...». Că tre' să ai pe cineva. Altfel mergi în derivă.» (interviu primar Zlătunoaia – comuna Lunca/sat Zlătunoaia)

A.D. (femeie, migrant în Serbia), înainte de a pleca pentru prima dată, în 1995, a vorbit cu mai multe femei care au fost înaintea ei și chiar a plecat cu o femeie din sat și s-a stabilit la gazda acesteia.

Rețele constituite la destinație – sunt cazuri de migranți care prin munca în Serbia și-au făcut *cunoștințe* și au plecat sau vor pleca în Austria⁵. De exemplu, tânărul M. a încercat mai multe destinații. Înainte de a-și „încerca norocul” mai departe...

„În 1992 am fost plecat în Grecia, da' am fost trimis înapoi din Macedonia. Am mers cu trenu'. Apoi trebuia să o luăm pe jos, să mergem prin vie, sere. Ajungeam la greci și care aveau prieteni veneau și-i luau cu mașina. Am fost trei fete și doi băieți. C., D. și 2 fete.” (M., migrant în Serbia – comuna Gogoșu/sat Gogoșu)

Cei mai întreprinzători, după ce au lucrat în Serbia, se orientează și mai departe. Accesul lor este înlesnit mai ales de *relațiile* apropiate *cu gazda*. Este și cazul lui M., care intenționează să meargă la lucru în Austria. El avut o primă tentativă de a fugi în Grecia, nereușită însă, după care a lucrat mai multă vreme în Serbia, a câștigat încrederea gazdei, ce îi va facilita plecarea în Austria.

„O să merg cu mașina lor particulară. Acum o să ocolesc, o să merg la unguri și apoi în Austria.” (M., migrant în Serbia – comuna Gogoșu/sat Gogoșu)

Constituirea rețelelor a avut consecințe reprezentative asupra migrației. O primă

consecință a prezenței rețelelor, cel puțin până la începutul lui 2002, o reprezintă *creșterea progresivă a numărului de migranți prin reducerea riscurilor și a costurilor de migrație*. De foarte multe ori, rețelele se instituționalizează, astfel încât aceleași persoane fac legătura și cu *Italia*. Plecarea în Italia pentru a lucra cu contract este mult mai ieftină decât plecarea cu „viză la negru” – anul trecut au plecat 100 de femei la cules căpșuni legal, cu doar 500 de mărci fiecare.

Dezvoltare activități antreprenoriale

Una dintre ipotezele lucrării se referă la faptul că migranții investesc banii câștigați în străinătate în activități producătoare de venit și care oferă noi locuri de muncă în sat. În aceasta se materializează schimbarea comunitară ca urmare a unor comportamente care la nivel manifest au consecințe numai pentru individ, dar care latent duc la redefinirea comunității ca urmare a migrației.

Deseori oamenii urmăresc *venituri rapide*: „Investesc în cea mai imediată sursă de câștig: tonete de desfacere a mărfurilor, de genul ăsta, de băuturi... de la băuturi alcoolice până la gume de mestecat. Sunt mulți... Nu sunt așa niște investitori serioși. Chiar la ora actuală, familia lui B. e interesată să cumpere un mastodont al fostei cooperății de consum din comună”.

„Și ce vor să facă acolo?”

P.: „Ce să facă? Tot baruri, tot ceva de genul ăsta.” (interviu primar Zlătunoaia – comuna Lunca/sat Zlătunoaia)

Echipa de cercetare din Zlătunoaia a aflat, din discuțiile cu viceprimarul, că și alți foști migranți și-au investit veniturile în case noi, mașini și, mai târziu, în *afaceri* (*măcelărie, bar-restaurant, butic*).

În ceea ce privește legătura cu țara, migranții (din toate țările) trimit foarte des pachete acasă prin intermediul unei firme de transport cu sediul în Podu Turcului. Firma este *patronată de un fost migrant*. Se observă că aceștia răspund cererii, având în vedere creșterea numărului de migranți, și își orientează afacerile către domenii din care sunt siguri că vor câștiga.

„Și, când aveți pachete de trimis acasă, le trimiteți printr-o persoană anume?”

Ma. : „Ați văzut că e o... S.U., o firmă de transport, și sunt mulți șoferi de aici, din Podu Turcului, pe care îi cunosc de-o viață... Și sunt foarte mulți care vin și fac popas în Cremona și vin la noi, la ceilalți.” (interviu cu P.M., pentru Italia – comuna Podu Turcului/sat Podu Turcului)

„Trimiterea pachete printr-o agenție de trimis pachete.” (interviu cu C., pentru Turcia – comuna Podu Turcului/sat Podu Turcului)

Investiții în case, mașini, afaceri, căsătorie : „Și dorința lui, că șofer nu se putea... a zis că aduce o mașină. Și-o adus o mașină. Cum o fi trecut granița? Ce știu eu? Mașina pe care a adus-o la noi practic era un obiect de lux : mașină adusă din Germania...” (interviu primar Zlătunoaia – comuna Lunca/sat Zlătunoaia).

„Și-o construit aici o locuință, puteți s-o și vedeți. N-o terminat-o. E un fel de Casa Albă aici, în Zlătunoaia. Nici Casa Albă nu-i finalizată [râsete]. Și vin rar la noi.” (interviu primar Zlătunoaia – comuna Lunca/sat Zlătunoaia)

„Am unul care e de șapte ani în Grecia și toate bunurile materiale, tot ce cumpără duce aici, acasă în Zlătunoaia. Adică el caută să investească în sat.” (interviu primar Zlătunoaia – comuna Lunca/sat Zlătunoaia)

„Și ca... drept ocupația pe care o au... au construit și aici... au făcut așa... o viitoare *fabrică de pâine*. Cu instalație modernă, cu cuptoare aduse din Italia, totul... Numai așteptăm din an în an să îi deie

drumul.” (interviu primar Zlătunoaia – comuna Lunca/sat Zlătunoaia)

În satul Gogoșu, cei plecați în Franța, în special, și-au deschis firme în țară, pe care însă nu le conduc ei, ci rudele apropiate. Este cazul lui I.B. Acesta este stabilit în Franța și e proprietarul unei firme de reparații auto în Gogoșu, firmă condusă de fratele său. El este prima persoană care a plecat din Gogoșu, în anii '80, și este stabilit astăzi în Franța.

Banii câștigați în străinătate se investesc în general în case și mașini și mai puțin în bunuri productive. O singură firmă dintre cele deschise în Volovăț este făcută cu bani „din afară”.

„Banii se investesc în construcții, mașini de lux și nimeni nu are tendința de a rămâne acolo.” (viceprimar – comuna Volovăț/sat Volovăț)

Se produc schimbări, modificări arhitecturale ale caselor și în ceea ce privește dotarea acestora cu utilități (unele case au geamuri thermo-pan, toate casele făcute după 1990 au instalații sanitare, iar cele mai noi au încălzire centrală), precum și modificări ale stilului vestimentar și comportamentelor de consum.

„La stilul de construcție al caselor s-a schimbat ceva?”

„Da. Foarte mult. Casele astea noi chiar de la intrare și pe stânga, și pe dreapta nu mai seamănă de nici o culoare cu casele alea tradiționale, cu o cameră sau două la etaj, în față.”

„Ăsta era stilul până...”

„Până a început lumea să plece. Cine avea bani își făcea eventual o casă cu 20 de camere, chit că nu locuiau în ea; locuiau în bucătăria de vară. A început lumea să gândească altceva: nu mai fac viloaiele alea – fac mult mai mici, sunt mai elegante –, ai să găsești foarte multe case cu centrală termică, iar cei mai mulți care și-au făcut mai nou case își pun centrale termice. Dacă nu plecau, sigur nu le trecea prin cap să

facă pentru că nu au cum să facă comparație. O văzut și își dorește și el lucrul ăla – își pune gresie, coloane, baie mai nu știu cum, iar acum nu mai găsești case fără băi.”

„Casele noi sunt ale celor care au plecat în străinătate ?”

„Mai sunt și ale altora, dar puține. Să zicem 10%. S-a construit foarte bine.” (A., 26 de ani, și D., 28 de ani – comuna Volovăț/sat Volovăț)

„Oamenii care au plecat în 1990-1991 ce au făcut cu banii ?”

D. : „Au făcut case, de exemplu, patronul de la PECO, și el a fost plecat. Și de la faptul că a fost plecat și-a ridicat afacerea.” (A., 26 de ani, și D., 28 de ani – comuna Volovăț/sat Volovăț)

După mai mulți ani de muncă în străinătate, există persoane care au „depășit” poziția de muncitor necalificat și au propriile lor firme în țara de destinație (se pare că sunt firme înregistrate la primărie). Majoritatea firmelor sunt în domeniul construcțiilor. „Patronii” (acesta este termenul folosit în interviuri la Țigănești) au de la una la câteva echipe de muncitori români. Ei sunt cei care „angajează” lucrarea de construcții, negociază direct cu beneficiarul spaniol prețul lucrării, își angajează muncitori români și renegociază cu aceștia prețul muncii lor zilnice sau săptămânale, de la caz la caz. Mare parte dintre cei care lucrează în aceste echipe sunt recrutați dintr-un parc al românilor din Coslada.

„Și ai noștri se duceau numai dimineața sau seara, când avea nevoie de oameni. Zicea: «Băi, am nevoie de doi oameni, cine știe, băi, să zidească?». «Eu.» «Știi sau nu știi?» «Știu.» «Bine, mergi mâine la lucru.» Dacă nu știa să zidească sau să dea gled sau ce-i cerea el a doua zi, îi spunea: «Băi, omule, nu am nevoie de tine. Eu am nevoie de unu' care să facă chestia asta». Dacă nu i-o făcea bine, iar zicea: «Băi, cât ne-am tocmit să-ți dau, atâta. Uite banii, am căutat-o.»

„Și tocmeala unde se făcea, în parc ?”

„Nu, la lucru, acolo.” (interviu cu T.G., adventist, 57 de ani – comuna Țigănești/sat Țigănești)

„Cine sunt acești «patroni»? Câți sunt ei ?”

„Da. Ce se întâmplă, sunt băieți cu acte, se dau autonomi, deci își fac impresiile lor...”

„Dar e firmă înregistrată cu acte ?”

„Da, totul se înregistrează la consiliul popular care își ia lucrări. Și te iau pe tine, pe mine, pă ăla, pe ăla și lucrezi la mine. Și zice așa: «Măi, omule, tu muncești la mine, îți dau 5-6 000 pe zi», când era peseta.”

„Au mai multe echipe ?”

„Poa' să aibă 2-3 echipe, depinde de lucrările pe care le au.”

„Nu-mi dau seama de măsură, sunt oameni care câștigă bani serioși ajungând la situația asta ?”

„Sunt foarte mulți băieți din Țigănești care au lucrările lor și câștigă foarte bine.”

„Dacă ar fi să apreciați așa: cam câți sunt ?”

„Sunt peste 20. Care au firma lor, care lucrează pe propria lor răspundere.”

„Sunt mai degrabă adventiști ?”

„Numai adventiști sunt.”

„De ce ?”

„Pentru că ei s-au integrat înaintea noastră. În Coslada, 90% sunt adventiști. Au plecat mai devreme. Sunt plecați din '91, '92, '93.” (interviu T.M., ortodox, 45 de ani – comuna Țigănești/sat Țigănești)

Cel puțin până în acest moment, în majoritatea satelor nu există „investiții” ale migranților în bunurile comunității.

„A investit cineva dintre cei plecați în bunurile comunității... școală... ?”

„Nu, nu. Nu au ajuns ei la nivelul ăsta. Nu au ajuns ei la nivelul ăsta încât să-și permită. V-am spus că nu sunt câștigurile lor atât de mari să-și permită să sponsorizeze, să bage un miliard de lei în grădiniță... Nu, deocamdată ei sunt în căutări, ei au plecat,

v-am spus din cauza disperării și tot ce au investit să-și creeze condiții. Nu au ajuns ei în stadiu' ăsta încât să-și permită să aibă un excedent de bani care poate să mai facă și niște acte de caritate la nivelul localității.” (interviu cu primarul comunei Țigănești/sat Țigănești)

Excepția se referă la migrații adventiști care au contribuit la amenajarea/dotarea uneia dintre bisericile din sat (deși ei nu mai aparțin formal bisericii adventiste din Țigănești).

„Da, de exemplu, la biserică la noi. Deci ne-a trimis frații ăștia care sunt plecați acolo, ne-a trimis stație pentru adunare care costă 50-60 de milioane. Ne-a făcut firmă la biserică de marmură, deci am făcut parcare în față cu bani de acolo, deci când am plecat eu de acolo ne-am întâlnit la o nuntă și așa ne-a zis: «Băi, dacă vrei să mai faci ceva, făceți ceva pentru aer condiționat, că vara este foarte greu». Și așa mi-au promis și cred că se țin de cuvânt...” (interviu cu T.G., adventist, 62 de ani – comuna Țigănești/sat Țigănești)

Cu banii câștigați în Serbia, D.T., spre exemplu, a deschis un atelier unde lucrează împreună cu tatăl lui: „Din Germania prea mult nu am realizat. Banii din Iugoslavia... atelierul acesta” (D.T., 29 de ani, migrant în valul I în Germania, migrant în Serbia – comuna Jebel/sat Jebel).

L.M. are un bar în sat, după ce a fost primul patron de magazin particular din Atid după 1989. El s-a gândit, după ce a fost în Ungaria: „Trebuie să mă întorc acasă, acasă trebuie să fac ceva, dar barul nu cu banii din Ungaria l-am făcut” (L.M., 34 de ani, maghiar, migrant în valul I în Ungaria – comuna Atid/sat Atid).

Rezultă că în rândul celor care au un comportament antreprenorial se numără atât migrații din primul val, cât și din valorile ulterioare, la această variabilă adăugându-se variabila status și cea privind gradul de dezvoltare a comunității.

Difuzarea inovației și schimbarea comunitară: trecerea de la individual la comunitar

De la dezvoltarea capitalurilor în termeni de indivizi și de la adoptarea unor comportamente antreprenoriale se trece, prin intermediul difuzării inovației, la dezvoltarea întregii comunități, astfel încât se ajunge la schimbare comunitară. Schimbarea este evidentă din interviurile realizate, având în vedere că la acestea au participat atât migrații, cât și non-migrații. Modificări în comportament se regăsesc la toți membrii comunității, fie ei antrenați sau nu de migrația internațională pentru muncă. Aceste schimbări sunt centrate pe câteva direcții pe care s-a axat și analiza celorlalte dimensiuni: *stilul locuirii, comportamentul de consum și sursele principale de venit*. Fie ei migrații sau non-migrații, oamenii adoptă treptat un nou stil arhitectural, încep să consume inevitabil produsele de pe piață care sunt dictate de puterea de cumpărare a localnicilor și sursa principală de venit se va transforma din munca pământului în activitate privată.

Concluzii

Accentul în lucrarea de față nu se pune numai asupra procesului de migrație, ci ideea principală este că acest proces e însoțit de o serie de alte *schimbări la nivelul comunității de apartenență*. Fenomenul de migrație nu rămâne fără repercusiuni. Acestea pot fi urmărite pe o axă care are în țara de origine următoarea configurație: *lipsă de locuri de muncă, salarii mici la origine, cerere și recrutare de forță de muncă provenind din țările dezvoltate, migrație temporară pentru muncă, dezvoltare și schimbare socială sau, din contră, subzistență și*

conservatorism – la nivelul comunității și pe termen lung la nivel național.

„În procesul de dezvoltare economică, națiunile sunt transformate *din societăți rurale, agrariene, cu instituții la scară redusă, cu structuri sociale stabile și piețe limitate, în societăți industriale, urbane, dominate de instituții birocratice, organizații sociale flexibile și piețe puternice și integrate.*” (Massey, 1988, 383) Acest model poate fi transferat și aplicat și la nivel comunitar. În concluzie, unitățile administrative rurale suferă transformări de pe urma procesului de migrație. Într-o primă fază, se manifestă schimbări cantitative, ca, de pildă, *comportamentul de consum*. Treptat, apar schimbări din ce în ce mai profunde care marchează *stilul de viață și de locuire* și mai apoi *comportamentul de investire în activități producătoare de venit*. Toate acestea conduc la modificarea profilului comunităților rurale prin trecerea de la *munca pământului* ca principală sursă de venit către *activități antreprenoriale* ca surse de venit.

La un nivel abstract, se poate spune că *istoria socială* a unei societăți poate fi realizată în baza cunoașterii *fluxurilor de migrație*: „Istoria socială a unei țări poate fi citită cu acuratețe folosind migrația ca fenomen care captează reverberațiile unor forțe sociale multiple, cu sensuri și lungimi de undă dintre cele mai diferite. Se poate spune, fără ezitare, că istoria migrației interne în ultimii 50 de ani în România este istoria unor evenimente sociale, precum [...] cooperativizarea forțată a agriculturii, industrializarea sistemului socialist în anii '70, revoluția din 1989, reorientarea macro-socială spre economia de piață din anii '90” (Sandu, 1996, 55).

Abordarea mai sus menționată are drept *variabilă de explicat fluxul de migrație*; diferite evenimente sociale, precum industrializarea sau cooperativizarea, joacă rolul de variabile explicative, atrăgând după sine

anumite forme de migrație. În cazul lucrării de față, situația este total inversă, și anume *migrația internațională este variabila independentă* care are drept urmare un alt proces social – *schimbarea comunitară și dezvoltare*, acestea reprezentând *variabila dependentă* a modelului explicativ causal. Acestea sunt mult mai des întâlnite decât perechea conservatorism și subzistență.

Dar migrația trebuie privită ca o evoluție între două momente: înainte și după realizarea ei. Tot așa trebuie privite și elementele care acompaniază fenomenul de migrație dacă îl privim la nivel de individ: capitalul economic, social, cultural și, consecutiv, schimbarea socială ce urmează fenomenului de migrație studiat la nivel comunitar.

Din punctul de vedere al sociologului, scopul analizei nu trebuie să se rezume la a surprinde patternurile de comportament și relațiile imperceptibile la o primă vedere, ci scopul final este de a realiza *modele și soluții de acțiune socială*. Astfel de modele au mai dezvoltat în sociologia românească *Dimitrie Gusti și Anton Golopenția*. În cazul migrației, acțiunea socială s-ar concretiza în *politica statului* față de acest fenomen social. Pentru a-și adecva politicile publice, statul trebuie să cunoască populația căreia i se adresează; cu alte cuvinte *cine sunt migrații*? Din interviurile realizate, reiese că, de cele mai multe ori, aceștia sunt bărbați cu vârstele cuprinse între 25 și 40 de ani, deci de vârstă activă, dar care nu au un loc de muncă la origine. În condițiile în care strategia lor de viață este migrația, iar ei nu se mai angajează pe piața muncii din țara de origine, pe termen lung, aceștia vor fi afectați, deoarece nu vor avea dreptul la o pensie, având în vedere că nu s-au asigurat. Dacă însă statul ar dezvolta o *pieță a asigurărilor flexibilă*, aceste persoane ar putea lucra în străinătate fără a-și asuma alte riscuri.

Cercetările asupra migrației arată că, prin asigurarea unor venituri mari care pot

fi obținute în perioade relativ scurte de timp și în absența unor locuri de muncă la origine, migrația creează dependență. Chiar dacă familiile migranților își fac rezerve și câștigă banii necesari pentru a-și îmbunătăți traiul, ei rareori dezvoltă activități productive care să facă migrația nenecesară. Totodată, lipsa cererii de forță de muncă este resimțită în țările ofertante. Pentru a se exemplifica, poate fi folosit cazul Turciei. Între Turcia și Germania a existat un flux de migrație puternic între anii 1961 și 1987, perioadă în care Turcia a oferit o forță de muncă de 814 000 de muncitori, iar din totalul de muncitori imigranți primiți de Germania, 81% au fost de origine turcă. Prin urmare, cele două țări alcătuiau un sistem de migrație, astfel încât orice schimbări în politica cererii de forță de muncă a Germaniei erau resimțite în nivelul de trai al populației din Turcia. În ceea ce privește situația migrației din România, situația este diferită având în vedere varietatea de destinații către care se pleacă. La nivelul fiecărei comunități există însă o țară de destinație care predomină. Din satul Țigănești se pleacă îndeosebi în Spania, din Gogoșu se pleacă în Serbia și Franța, din Jebel se pleacă în Germania, din Atid se emigrează către Ungaria, din Moisei în Spania și Portugalia, din Podu Turcului către Israel și Italia, din Zlătunoaia se pleacă în Grecia, Israel, Italia, din satul Volovăț către Germania, Israel, Italia.

Plecând de la ipoteza lucrării, și anume că migrația ca act individual-familial poate

avea consecințe la nivel de comunitate, ducând la schimbare și dezvoltare, trebuie ca politicile statului să nu se limiteze la susținerea migrației, ci este necesară construirea unui cadru în care migranții, o dată întorși, să poată investi banii câștigați. Astfel, politica statului trebuie să urmărească nu numai încheierea de acorduri cu diferite țări pentru a face posibilă angajarea pe piața muncii internațională a unui număr cât mai mare de oameni, dar este necesar mai ales să pună la punct un sistem care să-i încurajeze pe cei ce revin să-și investească economiile într-un mediu sigur. Ce poate face țara de origine pentru a produce dezvoltare? La această întrebare ar trebui să se răspundă prin intermediul unor *politici* economice adecvate care să orienteze banii câștigați de migranți în străinătate către investiții. Baza unei astfel de politici constă în realizarea unei infrastructuri – drumuri, mijloace de comunicare, irigații, educație –, a unor servicii publice și a unui mediu economic prielnic pentru investiții. „Dacă politicile și investițiile publice încurajează producția locală, oferta se poate extinde și răspunde cererii de bunuri și servicii care este în creștere datorită banilor primiți din străinătate și prin urmare se va ajunge la o cerere mai mare de bani și, prin intermediul inițierii de afaceri, în timp se va ajunge și la mai multe locuri de muncă.” (Massey, Arango, Hugo, Kouaouci, Pellegrino, Taylor, 1999, 253) În concluzie, *politicile statului* reprezintă *legătura vitală* între *migrație* și *dezvoltare*.

Note

1. O clasificare a formelor de migrație se realizează în funcție de experiența de migrație. În funcție de acest criteriu se distinge între migrație primară (prima schimbare de domiciliu), migrație secundară, terțiară etc. (Sandu, 1984, 26).
2. Schema este prelucrată după Thomas Faist (în Hammar, Bochmann, Tamas și Faist, 1997, 200).
3. Cercetarea a fost realizată în 2001-2002 sub coordonarea unei echipe alcătuite din prof. Dumitru Sandu, Dana Diminescu, Sebastian Lăzăroiu și Louis Ulrich. Studiile comunitare au fost realizate în opt comunități rurale de către opt studenți și un doctorand de la Universitatea București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială: Ana Boianiu, Oana Ciobanu, drd. Monica

Constantinescu, Răzvan Dumitru, Vlad Grigoraș, Gloria Macri, Alexandra Mihai, Cosmin Radu și Monica Tobă.

4. Ghidul de interviu a fost elaborat de profesorul Dumitru Sandu.
5. În acest caz, este vorba despre *migrația în lanț* întâlnită în sistemul de migrație România-Serbia-Austria. Aceasta se referă la succesiunea specifică dintre plecarea unei anumite categorii de migranți și sosirea altei categorii de migranți dintr-o altă unitate administrativă. Un alt tip de migrație regăsit în sistemul de migrație România-Serbia-Austria referitor la migranții români este *migrația pas cu pas sau în stadii*. Acest tip de migrație a fost stabilit plecând de la modul de parcurgere a distanței dintre origine și destinație într-o perioadă de referință dată (Sandu, 1989, 25). Prin urmare, migranții români aleg ca primă destinație Serbia, urmând ca mai apoi să se îndrepte către alte destinații cu sprijinul rețelelor construite la destinație.

Bibliografie

- Bourdieu, Pierre. [1980] (2000). *Simțul Practic*. Iași : Editura Institutul European.
- Chelcea, Septimiu. (2001). *Metodologia cercetării sociologice : Metode cantitative și calitative*. București : Editura Economică.
- Durand, Jorge, Kandel, William, Parrado, Emilio A. și Massey, Douglas S. (1996). International Migration and Development in Mexican Communities. *Demography*, 33, 2, 249-264.
- Hammar, Tomas, Brochann, Grete, Tamas, Kristof și Faist, Thomas. (1997). *International Migration, Immobility and Development. Multidisciplinary Perspectives*. Oxford, New York : Berg.
- Lin, Nan. (2001). *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Massey, Douglas S., Arango, Joaquin, Hugo, Graeme, Kouaouci, Ali și Taylor, J. Edward. (1993). Theories of International Migration : A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19, 3.
- Massey, Douglas, Arango, Joaquin, Hugo, Graeme, Kouaouci, Ali, Pellegrino, A. și Taylor, J. Edward. (1999). *Worlds in Motion : Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford : Clarendon.
- Mărginean, Ioan. (2000). *Proiectarea cercetării sociologice*. Iași : Editura Polirom.
- Pressat, Roland. (1979). *Dictionnaire de démographie*. Paris : Presses Universitaires de France.
- Pries, Ludger. (1999). *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot : Ashgate.
- Putnam, Robert D. (1999). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of the American Community*. New York : Touchstone Publishing House.
- Sandu, Dumitru. (1979). Premise pentru o teorie a fluxurilor de migrație. *Viitorul social*, VIII, 4.
- Sandu, Dumitru. (1984). *Fluxuri de migrație în România*. București : Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- *** (1996). *Populations : L'État des connaissances. La France, l'Europe, le Monde*. Paris : Éditions la Découverte.

Abstract

The present article has its origin in the attempt to connect the micro-level (life strategy, more precisely by the international migration for work), the meso-level (the community, the place where the changes due to the consequences of migration take place), and the macro-level (which at first allows the emergence of migration, and secondly is influenced by its consequences). The hypotheses try to connect the international migration to the changes in the original community of the migrants. So, migration can be regarded as having a latent function that leads to community changing and further on to development, maximizing the resources at the individual level, and modifying behavior. Thus the consequences are the entrepreneurship as a main life strategy and in time transnational migration.

Primit la redacție : august 2003